

УДК 342.56 (477.42)

Вікторія Панченко,
кандидат історичних наук, викладач
Житомирського технологічного коледжу

НАЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА ІМПЕРСЬКОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ВОЛИНІ У 1871-1919 РР. (НА ПРИКЛАДІ ЖИТОМИРСЬКОГО З'ЇЗДУ МИРОВИХ СУДДІВ)

У статті розкрито вплив національного чинника на формування кадрового складу мирових судів Волині. Встановлено, що російський уряд одним із основних критеріїв при доборі кандидатів для заміщення посад у мирових установах розглядав етнічне походження, яке виступало запорукою політичної благонадійності та лояльності до імперської влади. З'ясовано, що поляки і євреї протягом 1871-1919 рр. зазнали низки обмежень щодо їх служби у судах Волині, тоді як росіянам та українцям лівобережних губерній навпаки надавалися значні пільги.

Ключові слова: судова реформа 1864 р., мировий суд, кадровий склад, поляки, Волинь, етнічне походження

Серед багатьох проблем регіональної історії України актуальним залишається вивчення імперської кадрової політики у національних окраїнах. Оскільки нині перед нашою державою постає потреба у вдосконаленні правової бази регулювання міжетнічних відносин, то доречно буде простежити як впливав національний чинник на формування суддівського корпусу та допоміжного персоналу мирових установ Волині у 1871-1919 рр.

Вплив національного чинника на внутрішню політику Російської імперії досліджували А. Каппелер [31], О. Міллер [36], [37], Л. Горизонтов [24] та М. Долбілов [25], [26]. Вони наголошували, що у ХІХ ст. російська влада продовжувала реалізовувати свій проект національного будівництва, який хоч і був експансіоністським, але не прагнув до охоплення всієї держави. Для неї пріоритетом було те, наскільки та чи інша версія етнічної ідентичності сумісна з лояльністю

династії. В історичних регіонах уряд побоювався, що певна етнічна група, пробуватиме реалізувати власний асиміляційний проект, тому докладав всіх зусиль аби не допустити цього.

Інша група дослідників – Дж. Бьорбенк [22], М. Бармак [19], [20], В. Шандра [58], [59], О. Оболонський [42], [43] – вивчала становлення і розвиток імперської бюрократії. Ці історики зазначали, що в умовах монархічного ладу персонал державного апарату був головним інструментом реалізації урядової політики. Саме із цим пов'язана суворе регламентація вимог до кандидатів на адміністративні посади та прискіпливе ставлення до моральних цінностей та політичної благонадійності чиновників. Проблеми формування суддівського корпусу на Волині у ХІХ ст. вивчали О. Зосімович [28], [29], О. Максимов [33], [34], [35], Ю. Соцький [55]. Проте у їх працях кадрова політика уряду розглядається дещо однобоко, оскільки наголос зроблено передусім на її відверто антипольському характері. Тому метою даної статті є встановлення основних мотивів влади при прийнятті кадрових рішень, а також розкриття значення етнічного походження при вступі на державну службу та при подальшому її проходженні у 1871-1919 рр. на прикладі Житомирського мирового з'їзду.

Волинь у другій половині ХІХ ст. була великим багатонаціональним та поліконфесійним регіоном у складі Російської імперії. Станом на 1867 р. тут проживало 823734 мешканців, серед яких нараховувалось: православних – 643830 (78%), римо-католиків – 78536 (10%), протестантів – 6763 (0,8%), юдеїв – 94494 (11%), магометан – 111 (0,01%) [53, с. 46-69]. З урядової точки зору, землі всіх правобережних губерній розглядались як «исконно русский и православный» край. Тобто у них визнали не лише законну власність династії, але й невід'ємну частину «руської землі», одне із корінних місць проживання єдиного російського народу [25, с. 15]. Разом із тим етнічна і конфесійна неоднорідність населення значно ускладнювала інтеграцію регіону у загальноімперський організм. Місцеві еліти, плекаючи власні проекти національного розвитку, перешкоджали швидкій реалізації урядових заходів щодо русифікації та уніфікації цієї

території. Тому протягом другої половини XIX – початку XX ст. влада шукала дієві важелі впливу на національні меншини з метою спочатку обмеження, а потім і цілковитого їх відсторонення від управління губернією.

Досить вдало сформулював центральну лінію імперської кадрової політики у Західному краї попечитель Віленського навчального округу І. Корнілов. Він зазначав, що комплектуючи склад місцевих державних органів призначати чиновників із числа поляків – неможливо, бо вони небезпечні і сумнівні, із євреїв – теж не варто, оскільки потрібно укріплювати російський елемент, із православних селян – обирати нікого, бо вони неграмотні. Вибір із семінаристів і священників – надто обмежений, тому більшість вакансій мала заміщатись приїжджими посадовцями [26, с. 218]. З огляду на це, у подальшому викладі зосередимось на політиці обмежень та заохочень, які застосовувала російська влада відносно служби представників найбільш чисельних національних меншин Волині (поляків, євреїв, німців та росіян) у мирових установах краю.

Мирові суди у Волинській губернії були запроваджені на другому етапі судової реформи відповідно до «Тимчасових правил про мирову юстицію у дев'яти західних губерніях» від 23 червня 1871 р. Затримка та поетапність судової реформи на Волині була обумовлена тим, що уряд не сподівався на повну підтримку своїх заходів у цьому регіоні через нелояльність польської шляхти. Вносити ліберальні принципи у судову систему на території, де ще недавно відбувались збройні сутички, було неможливо. Однак, верховна влада не відмовилася від реформи зовсім, оскільки єдність таких змін по всій імперії зміцнила б державу [27, с. 17]. Тому як тільки у краї було відмінено військовий стан вона санкціонувала відкриття мирових судових установ.

Однак вже на підготовчому етапі виникло питання як слід формувати кадровий склад мирових судів. З огляду на ненадійність та нелояльність польської шляхти місцеві управлінці наполягали на всебічній ізоляції мирової інституції від її можливих впливів. Так, київський, подільський та волинський генерал-губернатор у січні 1868 р. писав, що оскільки мирові суди перебуватимуть у тісному

контакті із широкими верствами населення і представлятимуть російську владу на місцях, то вони мають бути політично благонадійні. Разом із тим через особливу ситуацію у Південно-Західному краї навіть не всім православним жителям можна довіряти, бо одні з них цілком спольщились лише формально залишаючись «руськими», інші ж перебували під впливом матерів чи дружин-католичок. Тому мирових суддів слід призначати, а не обирати, до того ж, із числа немісцевих російських чиновників [1, арк. 102]. А віленський генерал-губернатор М. Муравйов наголошував, що аби знищити у західних губерніях корінь заколоту і зміцнити за Росією спокійне володіння її окраїною, урядові органи слід влаштувати так, щоб всі службові місця заміщались чиновниками російського походження [30, с. 632]. Аналогічної позиції дотримувався й очільник Північно-Західного краю В. Назімов, зазначаючи, що слід ввести «природно-російський елемент» у весь «службовий клас» регіону [32, с. 36]. У свою чергу міністр юстиції К. Пален зазначав, що при нинішньому політичному становищі у краї виборний порядок при комплектації мирових установ не припустимий – його слід замінити призначенням від уряду [1, арк. 43]. Внаслідок цього віросповідання набуло значення додаткового критерію для відбору кандидатів на суддівські посади на Волині.

Врешті-решт у «Тимчасових правилах про запровадження мирових судових установ у західних губерніях» було закріплено норму про призначення всіх мирових суддів міністром юстиції, а також про суворий контроль міністерства за діяльністю місцевих з'їздів. Проте прямих вказівок про будь-які обмеження для представників певних національностей займати суддівські посади у цьому акті не було, оскільки «о назначении мировыми судьями исключительно лиц русского происхождения прямо оговорить в законе признано неудобным» [3, арк. 33]. Тому, за свідченням сучасника, протягом другої половини XIX – початку XX ст. урядом видана низка таємних інструкцій, циркулярів, правил, а іноді навіть усних розпоряджень щодо цього питання [52, с. 5-6].

Найбільш серйозним та непримиренним ворогом російської влади у Західному краї, на думку тогочасної громадськості, були поляки. Кореспондент Є. Феоктистов у своїх споминах писав, що всі вони однаково ненадійні й на них не можна покладатися ні в якому разі [57, с. 157]. Тієї ж позиції дотримувався й уряд, який у польському питанні «сделал все, что было только возможно» [60, с. 48]. Однак через брак кваліфікованих кадрів сформувати суддівський корпус мирових установ виключно із російських юристів не вдалося. Тому аж до 1885 р. поляки призначались суддями та поповнювали ряди судових приставів, канцеляристів [45]. Серед дільничних суддів Волинської губернії першого скликання було 35% осіб польського походження [2, арк. 297-298]. У подальшому ця частка постійно зменшувалась і 1885 р. становила – 8% [46, с. 90-132]. За спостереженнями сучасника, більшість призначених російських чиновників дуже цінували службовців-католиків, бо вони були обізнані із місцевою специфікою, досвідчені та достатньо професійні [38, с. 32]. Влада ж вимушена була терпіти таке становище через побоювання зупинки всього діловодства у державних установах [18, с. 841].

Із плином часу, коли дипломованих юристів ставало все більше, постало питання про остаточне звільнення всіх польських чиновників у мирових судах. Тому 21 липня 1885 р. розіслано циркуляр Міністерства юстиції «Про заборону особам польського походження служити у судовому відомстві», за яким не тільки суддями, а й навіть секретарями та судовими приставами не могли призначатись поляки [15, арк. 9]. Згідно цього, дільничним суддям польського походження було запропоновано подати клопотання про переведення на аналогічну посаду у внутрішні губернії із попередженням, що інакше їх буде звільнено [15, арк. 21, 81 зв.]. Відтоді кадровий склад мирових установ Волині формувався виключно із православних (95%) та протестантів (5%) [5].

Однак у 1914-1919 рр. виник брак кадрів і особливо серед допоміжного персоналу мирових з'їздів, обумовлений мобілізацією частини службовців до армії. У цих умовах влада хоч і неохоче, проте знову почала призначати поляків на

канцелярські посади. Приміром, станом на 1914 р. у мирових з'їздах служило осіб польського походження: секретарів – 5 чол. (45%), їх помічників – 3 чол. (25%), судових приставів – 15 чол. (54%) [47]. У наступному році кадровий голод став ще більш відчутним, оскільки частка католиків серед службовців продовжує зростати і досягає 50-57% [48]. Складними воєнними умовами пояснюється і мовчазна згода уряду на призначення почесних суддів із числа місцевих землевласників-католиків, яких у 1914 р. було 35 чол. (30%) [47], а у 1915 р. – вже 38 чол. (34%) [48]. Були і поодинокі випадки затвердження дільничними суддями осіб римокатолицького віросповідання. Так, у 1914 р. на таку вакансію призначили спадкового дворянина Волинської губернії І. Циллі, який закінчив юридичний факультет у Казанському університеті та 27 р. служив в судових установах Центральної Росії [13, арк. 4 зв. – 10 зв.].

Найбільша плінність кадрів у 1914-1919 рр. спостерігалась серед допоміжного персоналу мирових з'їздів і саме на ці посади найчастіше приймали поляків. Охочими до заміщення таких вакансій зазвичай були селяни-католики та вихідці із збіднілих шляхетських родів.

Типовим представником перших був Т. Вітковський – 41-річний уродженець Волині, що закінчив однокласне училище, служив діловодом у канцеляріях державних установ, а у 1914 р. став судовим приставом при Житомирському мировому з'їзді [6, арк. 6 зв. – 7]. Його ж колега В. Отфіновський походив із збіднілих спадкових дворян, який поправив своє матеріальне становище через одруження із донькою чиновника Ольгою Данилевською, власницею маєтку у м. Тучин Рівненського повіту [11, арк. 71 зв. – 72]. Він отримав домашню освіту і на момент призначення у з'їзд вже мав 39-річний стаж канцелярської служби і був відзначений срібною медаллю в пам'ять царювання Олександра III [12, арк. 10 зв. – 16]. Схожа ситуація була і у помічника секретаря М. Зелінського – дрібного шляхтича, батьки якого володіли будинком та присадибною ділянкою у м. Житомир [8, арк. 3 зв.]. На посаду судового розсильного наймалась, як правило, міська молодь, яка прагнула в умовах стрімкого дорожчання життя знайти хоча

б тимчасовий підробіток. До когорти таких службовців належав і 21-річний католик В. Кукіс, що у 1918 р. закінчив Пушкінське училище і вступив на службу у з'їзд [9б арк. 7 зв. – 8].

Другою за чисельністю після поляків національною меншиною Волині були євреї. У співвідношенні до місцевого населення вони становили 13,2 %. Найбільше представників цього етносу проживало у Рівненському (16,5 %), Новоград-Волинському (15,6 %), Старокостянтинівському (14,3 %), Житомирському (14,3 %), Луцькому (14,1 %) повітах Волинської губернії [49, с. 98-101]. З огляду на це, російська влада вибудовуючи власну політику щодо Західного краю повинна була враховувати єврейський фактор, який у 1860-70-х рр. вважала позитивним для себе. Свідчення цього знаходимо у листі київського, подільського та волинського генерал-губернатора князя І. Васильчикова, який писав, що у чисельному, освіченому і лояльному єврействі можна знайти опору у боротьбі із поляками [54, с. 146]. У цей період євреї отримали право вступати на державну службу, брати участь у міському і земському самоуправлінні. Однак у мирових судах представники юдейського віросповідання служили лише на посадах писарів та діловодів канцелярій. Тому цілком слушним є висновок дослідника О. Максимова про те, що така лібералізація державної політики носила фрагментарний характер і значного впливу на судову систему не мала [35].

На початку 80-х рр. XIX ст. ліберальне ставлення до представників юдейського віросповідання змінюється політикою антисемітизму, що було ознаменовано виданням 3 травня 1882 р. «Тимчасових правил про євреїв» [51, с. 181]. Офіційно такий різкий перехід пояснювався тим, що «єврейська експлуатація» православних жителів західних губерній провокує погроми і тому слід було ізолювати юдеїв від православних у всіх сферах суспільного життя. Особливо наголошувалось на необхідності відсторонення цієї категорії населення від служби у державних органах, які у силу своїх повноважень взаємодіють із найширшими верствами населення [36, с. 136]. Вже 21 лютого 1886 р. на місця був розісланий циркуляр міністерства юстиції про те, що через неблагонадійність дій осіб єврейської національності їх слід

звільнити зі служби у канцеляріях мирових установ у двохмісячний строк [17, арк. 93].

Тривалий час єдиною законною діяльністю, якою могли займатись юристи-юдеї без обмежень, була правозахисна. Протягом 1880-1885 рр. 22% всіх імперських адвокатів і 89 % помічників адвокатів належали до юдейського віросповідання. Значною була частка євреїв і серед приватних повірених Західного краю (50% від загального числа), які хоча і не мали юридичної освіти, проте при дотриманні встановлених правил могли представляти інтереси своїх довірителів у судах [39, с. 358]. Однак такий наплив нехристиян в адвокатуру змусив як консервативно налаштовану громадськість, так і саму російську владу задуматись над необхідністю ввести певні обмеження. Так, «Новоросійський телеграф» писав, що євреї культивували тип адвоката-дільця, для якого не існувало ні чорного, ні білого, а був лише великий гонорар, за який вони готові по кілька раз на день розпинати і правду, і совість, і все, що завгодно [41, с. 2].

На хвилі громадського невдоволення з однієї сторони, а з іншої – бажаючи примусово інтегрувати євреїв у російське суспільство, уряд у 1889 р. встановив норму про прийняття в повірені осіб нехристиянського віросповідання не інакше, як з дозволу міністра юстиції [16, арк. 2]. На практиці це означало фактичну заборону їм займатись правозахисною діяльністю. Свідченням цього слугує резолюція міністерства щодо клопотання Й. Перельмутера: хоча він закінчив курс юридичних наук у Новоросійському університеті із дипломом I ст., бути повіреним йому заборонили [15, арк. 89]. За свідченням сучасників, не змінилась ситуація і після реформи 1912 р. [40, с. 3].

Іншою національною меншиною, чия чисельність у другій половині XIX ст. дедалі зростала, були росіяни. Це обумовлювалось переконанням влади у тому, що досягти повної інтеграції Західного краю можливо лише за умови послаблення впливів польської шляхти та залучення у цей регіон російського елемента. Про необхідність таких політичних заходів писав подільський губернатор Р. Брауншвейг. Він вважав, що єдиний засіб досягнення

спокою у західних губерніях – це укріплення у них росіян, при чому не тільки в адміністрації, але й у всіх сферах суспільного життя [37, с. 138]. Тому з 1860-х рр. посади в державних установах Волині все частіше заміщали етнічними росіянами чи українцями лівобережних губерній.

З аналізу формулярних списків мирових суддів, бачимо, що 60% з них були вихідцями із Лівобережної України, а решта 40% походили із центральних російських губерній. Лише 4% дільничних і 27% почесних суддів мали хоча б незначний (2-4 роки) досвід роботи в установах краю. До свого призначення суддями вони служили чиновниками з особливих доручень (5 чол.), мировими посередниками (4 чол.), службовцями тюремного комітету (2 чол.) і губернського правління (2 чол.) [5]. Сприяло цьому наділення приїжджих посадовців земельною власністю із фонду конфіскованих маєтків бунтівних шляхтичів. Тим більше, що уряд надавав таким чиновникам змогу брати участь у торгах на пільгових умовах, при сплаті вартості – користуватись розстрочкою, а подекуди звільняв від стягнення кріпосного збору [59]. Так, 59% (19 чол.) почесних суддів володіли наділами у Волинській губернії, оскільки разом із призначенням на адміністративну посаду у цьому краї вони отримали і землю. Після декількох років служби така особа балотувалась у судді і без перешкод отримувала призначення. Що ж до дільничних суддів, то 93% із них володіли нерухомістю, розміщеною у внутрішніх губерніях. Вони були людьми немісцевого походження, але навіть якщо і служили 2-3 роки в окружних судах, то невелике жалування не дозволяло їм купувати нерухомість [5].

Формуючи суддівський корпус мирових суддів на Волині влада робила вибір не лише між православними і католиками, але й зважувала можливість залучення на ці посади протестантів, переважно німецького походження. Адже у 1871 р. у Волинській губернії уже проживало понад 24 тис. німців, у 1875 р. – близько 40 тис., у 1881 р. – майже 88 тис. (4, 5 %), а це становило 94 % від загального числа колоністів Правобережної України [50, с. 124]. Вони були освіченими, дисциплінованими і політично благонадійними, свідченням чого виступала їх багаторічна зразкова служба.

Вже на початку XIX ст. вони становили 1% населення імперії, проте посідали третину вищих чиновницьких і військових посад. При Миколі I балтійські німці займали 19 з 134 місць в Державній раді, 9 з 19 російських послів у 1850-х рр. були лютеранами за віросповіданням [23]. Тому після деяких зволікань законодавці прирівняли протестантів до православних у їх правах та привілеях на державну службу у Західному краї.

Незважаючи на відсутність будь-яких обмежень, протягом 1871-1919 рр. протестанти становили близько 5% від загального числа всіх мирових суддів [5]. З однієї сторони це обумовлювалось тим, що переважна більшість німецьких колоністів були селянами, яких вабила на Волинь можливість отримання земель на пільгових умовах. Переїжджаючи сюди, вони селились відособлено, мали власні органи самоврядування і прагнули вирішувати всі питання всередині своєї громади, рідко звертаючись до імперських установ, а тим більше не прагнучи до цивільної служби у них. З іншої сторони, уряд розглядав мировий суд як таку інституцію, що мала тісний контакт із місцевим, передусім селянським, населенням, а тому могла бути важливим інструментом впливу на настрої широких мас. З огляду на це, влада досить ретельно ставилась до підбору кадрів і не бажала допускати до заміщення посад мирових суддів хоч політично благонадійних, проте все-таки ментально, конфесійно та культурно «чужих» німців. Тому права бути мировими судьями удостоювались лише нащадки відомих дворянських родів, представники яких вже не один десяток років віддано служили Російській імперії і займали високі пости у її бюрократичній ієрархії.

Серед найбільш відомих протестантів, які були почесними судьями у мирових установах Волинської губернії, варто назвати дворянина Олександра Миколайовича Гедду (1861-1930 рр.), графа Максиміліана Євстафійовича Нірода (1846-1914 рр.) та барона Івана Максиміліановича де Шодуара (1858-1919 рр.). Перший із них походив із дворянського роду баварських німців, закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету і пропрацював 21 р. на різних судових посадах до свого

призначення у Житомирський мировий округ. За свою сумлінну службу був нагороджений орденами Св. Анни II і III ст. та Св. Станіслава II і III ст. [7, арк. 3 зв. – 8]. М. Нірод був вихідцем із дворян Естляндської губернії, навчався в Олександрівському лицей, був одружений із донькою волинського губернатора Ф.Трепова Софією та у свій час займав посади члена Ради при міністрові внутрішніх справ та Державної ради, егермейстера імператорського двору [56, с. 66]. У 1908-1917 рр. служив у Житомирському мировому з'їзді [10, арк. 28 зв. – 47 зв.]. Рід Шодуарів був започаткований Йоганом – Йосипом у Франції, потім після переїзду у Баварське королівство (1814 р.) отримав титул баронів. Згодом Шодуари купують маєтності на Волині і вже за часів Олександра I були записані до V частини родословної книги тогочасної Волинської губернії [21]. Останній представник цієї родини, Іван Максиміліанович, мав технічну освіту (Ризьке училище), служив чиновником з особливих доручень, деякий час був губернським предводителем дворянства, а у 1889-1914 рр. – суддею. Він вирізнявся сумлінністю у роботі (за що неодноразово нагороджувався орденами та медалями) [14, арк. 17 зв.], а також різнобічністю своїх інтересів, оскільки у позаслужбовий час займався меценатською діяльністю, колекціонуванням, живописом [4, арк. 1-4], [44, с. 3].

Таким чином, протягом останньої третини XIX – початку XX ст. уряд Російської імперії вважав продуману кадрову політику у Західному краї одним із основних ключів до розв'язання «польського питання» та, як наслідок, до остаточної інтеграції цих земель у загальнодержавний організм. Більш того, при прийнятті рішення про обсяг прав на державну службу представників тієї чи іншої національної меншини, зважувалось наскільки вони можуть бути корисними у боротьбі проти польських впливів. Саме тому росіяни і українці лівобережних губерній отримали цілковите державне сприяння своєму кар'єрному просуванню у регіоні.

Однак з огляду на їх малочисельність слід було подумати про пошук інших «природних» союзників. І вони знайшлися: після деяких вагань влада, граючи на конфесійних, культурних та соціальних протиріччях, почала

заміщувати частину посад в адміністративному управлінні краю протестантами та юдеями. Проте від початку вони були лише «тимчасовими заміниками» російського елементу у бюрократичній структурі Волині і як тільки частка етнічних росіян серед місцевого населення зросла, від такого співробітництва відмовились.

У силу своєї близькості до населення та авторитетності мировий суд став своєрідним переднім краєм у російсько-польському протистоянні. Визнавши селянство Волині своєю опорою у регіоні та прагнучи обмежити польський вплив на нього, російська влада дуже ретельно і скрупульозно підбирала кандидатів на посади мирових суддів. Аби унеможливити потрапляння поляків у кадровий склад мирових установ уряд увів новий негласний, проте суворо дотримуваний критерій відбору судових чиновників – віросповідання (православне або протестантське).

Така політика мала двоякі наслідки: з одного боку вона була проявом національної дискримінації та насильницької асиміляції, а з іншого – сприяла підвищенню ефективності мирового судочинства у зв'язку із призначенням суддями передусім політично благонадійних, морально стійких, досвідчених юристів, хоч і переважно російського походження.

Список використаних джерел та літератури

1. Центральний державний архів України у м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 442, оп. 181, спр. 425, ч. 1.
2. ЦДАК України, ф. 442, оп. 181, спр. 425 е.
3. ЦДАК України, ф. 442, оп. 48, спр. 327.
4. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. 27, оп. 1, спр. 1660.
5. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. – 1—7, 10, 11, 13, 14, 16—21, 23—28, 30—33, 37—39, 42—43, 45—47, 54, 56, 60—63, 65—67, 69—72, 74, 76—78, 81—83, 85—90, 92, 93, 96, 100, 102—105, 107—109, 112, 115, 117, 121, 122, 124, 127, 130, 131, 134—136, 139, 141—144, 146, 147, 151, 152
6. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 8.
7. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 17.
8. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 36.
9. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 58.

10. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 88.
11. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 94.
12. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 95.
13. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 136.
14. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 146.
15. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 186.
16. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 260.
17. Держархів Житомирської обл., ф. 171, оп. 1, спр. 1.
18. А. К. Между строками одного формулярного списка. 1823-1881 гг. // Русское слово. – 1881. – №12. – С. 841.
19. Бармак М. В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / М. В. Бармак // Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук. – Львів, 2008. – 21 с.
20. Бармак Н. Формирование российской системы государственной службы на украинских землях (XIX в.) / Н. Бармак // Научни трудове на Русенския университет. – 2008. – Т. 47. – С. 45-52.
21. Біленький Є. А. Родинний архів Шодуарів у зібраннях Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: [Електронний ресурс] / Є. А. Біленький – Режим доступу: www.archives.gov.ua/Publicat/AU/2000-4-6-03.php
22. Бёрбэнк Джейн Местные суды, имперское право и гражданство в России / Джейн Бёрбэнк // Российская империя в сравнительной перспективе. Сборник статей / Под ред. А.И. Миллера М.: Новое издательство, 2004. – 384 с. – С. 320-361.
23. Вахітов Р. Імперія і Нація в російській історії: [Електронний ресурс] / Р. Вахітов. – Режим доступу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2013/Vahitov_Imperiya_i_naciya_v_ros_istorii.htm
24. Горизонтов Л. Б. Парадоксы имперской политики: Поляки в России и русские в Польше (XIX — начало XX в.) / Л. Б. Горизонтов — М.: Индрик, 1999. — 272 с.
25. Долбилов М.Д. Русский край, чужая вера: Этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II. — М.: Новое литературное обозрение, 2010. — 1000 с.
26. Западные окраины Российской империи / под ред. М. Долбилова, А. Миллера – М.: Новое литературное обозрение, 2006. – 608 с.

27. Зданкевіч К. В. Судовая рэформа 1864 г. у Беларусі / К. В. Зданкевіч // Весці БДПУ. – 2007. – №1. – С. 16-18. – С. 17.
28. Зосімович О. Ю. Кадрова політика Катерини II на Правобережній Україні щодо судових установ (на прикладі палати кримінального суду Волинської губернії 1796-1797 рр.): [Електронний ресурс] / О.Ю.Зосімович. – Режим доступу: <http://storage.library.opu.ua/online/periodic/iv-26/025-038.pdf>
29. Зосімович О. Ю. Формування системи обліку кадрового складу судів в Російській імперії та на Правобережній Україні у XVIII – першій половині XIX ст. (на прикладі формулярних списків): [Електронний ресурс] / О. Ю. Зосімович. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/8155/1/Zosimovych_Zhitomir.pdf
30. Имеретинский Н. К. Воспоминания о графе М. Н. Муравьеве / Н. К. Имеретинский // Исторический вестник. – 1892. – Т. 50. – № 12. – С. 603-643.
31. Каппелер Андреас Росія як поліетнічна імперія: виникнення, історія, розпад / А. Каппелер; пер. з нім. Х. Назаркевич. – Львів: видавництво Українського католицького університету, 2005. – 360 с.
32. Комзолова А. А. Политика самодержавия в Северо-Западном крае в эпоху Великих реформ / А. А. Комзолова. – М.: Наука, 2005. – 383 с.
33. Максимов О. В. Кадровий склад Житомирського окружного суду в умовах судової реформи 1864 року: [Електронний ресурс] / О. В. Максимов. – Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/7787/
34. Максимов О.В. Структура та функціональні обов'язки Житомирського окружного суду за реформою 1864 року: [Електронний ресурс] / О. В. Максимов – Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/
35. Максимов О. В. Особливості політики уряду Російської імперії щодо служби євреїв в судових органах Правобережньої України в першій половині XIX ст.: [Електронний ресурс] / О. В. Максимов – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/6595/1/Максимов.pdf>
36. Миллер А. Империя Романовых и национализм: эссе по методологии исторического исследования / А. Миллер. – М.: Новое литературное обозрение, 2006. – 248 с.
37. Миллер А. И. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.) / А. И. Миллер. – СПб: Алетейя, 2000. – 260 с.

38. Морозов П. Русское дело в Литовской Руси / П. Морозов // Русский вестник. – 1883. – №7. – С. 32.
39. Натанс Б. За чертой: евреи встречаются с позднимперской Россией / Б. Натанс. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. – 463 с.
40. Новый местный суд и евреи поверенные // Наша Волянь. – 1914. – №2 (3 января). – С. 3.
41. Ограничения числа евреев в присяжной адвокатуре // Новороссийский телеграф. – 1887. – 23 августа. – С. 2.
42. Оболюнский, А. В. Кризис бюрократического государства: Реформы государственной службы: международный опыт и российские реалии. / А. В. Оболюнский. — М.: Фонд «Либеральная миссия», 2011. — 448 с.
43. Оболюнский А. В. Российское бюрократическо-полицейское государство: история и современный кризис: [Электронный ресурс] / А. В. Оболюнский. – Режим доступа: <http://politconcept.sfedu.ru/2011.4/06.pdf>
44. Отчет по устройству танцевального вечера 21 ноября 1895 года // Волянь. – 1896. – №5 (6 января) – С. 3.
45. Панченко В. С. Мировой судья в Российской империи: профессиональные и личностные характеристики (на примере Волянской губернии): [Электронный ресурс] / В. С. Панченко // Вестник Оренбургского государственного педагогического университета. Электронный научный журнал (Online). – 2013. – №2(6). – С. 110-119. – Режим доступа: <http://www.vestospu.ru>.
46. Памятная книжка Волянской губернии на 1885 год / под ред. И. Ф. Мацкевича. – Житомир: типография губернского правления, 1884. – 313 с.
47. Памятная книжка Волянской губернии на 1914 год / изд. вол. губ. стат. комитета. – Житомир: волянская губернская типография, 1913. – 687 с.
48. Памятная книжка Волянской губернии на 1915 год / изд. вол. губ. стат. комитета. – Житомир: волянская губернская типография, 1914. – 731 с.
49. Первая всеобщая перепись Российской империи 1897 г. – Т. VIII. – СПб, 1904. – С. 98 – 101.
50. Поліщук Ю. М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.) / Ю. М. Поліщук – Київ: ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 432 с.
51. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. – Т. II. – СПб, 1886. – № 834. – С. 181.

52. По применению 7-го пункта высочайшего указа от 12-го декабря 1904 г. к жителям губерний Царства Польского. – СПб, 1905. – 10 с.
53. Распределение населения по вероисповеданиям. 1867 г. // Статистический Временник Российской империи. – Вып. 1. – СПб, 1871. – С. 46-69.
54. Слиозберг Г. Б. Дела минувших дней. Записки русского еврея / Г. Б. Слиозберг – Т. 2. – Париж, 1933. – 387 с.
55. Соцький Ю. Ф. Волосний суд у системі судових установ Російської імперії другої половини XIX ст.: структура та судові практики / Ю. Ф. Соцький // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Юридические науки. – 2012. – Т. 25 (64). – С. 39-45.
56. Список лиц, служащих по ведомству Министерства внутренних дел. – Ч. 1. – Петроград: Сенатская типография, 1907. – 309 с.
57. Феоктистов Е. За кулисами политики и литературы (1848-1896). Воспоминания / Е. Феоктистов. – Москва, 1991. – 430 с.
58. Шандра В. С. Вимоги верховної влади до виборної «бюрократії» в українських губерніях російської імперії першої половини 19 ст.: [Електронний ресурс] / В. С. Шандра. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Piu19-20/2008_15/26.pdf
59. Шандра В. С. Формування бюрократії в Правобережній Україні (XIX – початок XX ст.): [Електронний ресурс] / В. С. Шандра. – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/journal/007/2/10.pdf>
60. 1881-1894 гг. Записка, найденная в бумагах Н. Х. Бунге. – Б.м., б.г. – 56 с.

V. Panchenko

NATIONAL COMPONENT OF IMPERIAL STAFF POLICY
IN VOLYN IN 1871-1919 (ON EXAMPLE OF ZHITOMIR
CONGRESS OF PEACE'S JUDGES)

In the article it disclosed influence of national factor on formation of cadre of peace's courts in Volyn. It found, that in 1871-1919 Russian government looked on wise personnel policy in Western region as a main key to resolution of «polish question» and final integration these territories to Russian empire. Moreover, when power solved can representatives of national minorities served in state bodies or not, it thinking first about their useful in her fight against Polish affairs. That's why Russians and Ukrainians

from Left-bank Ukraine received different benefits in their career's advancement in western provinces. But this category of population was a minority and power began to search another «natural allies». For such purpose, it used Protestants and Jews, based on their confessional, cultural and social contradictions with poles. That's why from the middle of XIX century part of vacancies in administrative management was occupied by Protestants and Jews. But from beginning they were only «temporary surrogate» of Russian element in Volyn bureaucratic structure and as soon as part of ethnic Russian among local population was increased, it refused from such cooperation. In 1871-1919 peace's court became first front in Russian-Polish struggle, because it was authority and clear institute for local people. Russian power chosen farmers as its support in region and wanted limited polish influences on them. That's why it very carefully selects personnel to peace's courts and introduced some new nonofficial select criteria for candidates to peace's judges, which was strictly complied. It was creed (Protestant or Orthodox). Such policy had double effects: from one side, it was manifestation of nation discrimination and violent assimilation, but from another side – it helped rise of effectiveness of peace's proceedings, because Russian government appointed on vacancies of peace's judges political well-affected, mentally stable and experienced lawyers, but mainly Russians for their origin.

Key words: judicial reform of 1864, peace's court, cadre, Polish, Volyn, ethnic origin.

W. Panczenko

NARODOWA SKŁADOWA POLITYKI KADROWEJ NA WOŁYNIU W LATACH 1871 – 1919 (NA PRZYKŁADZIE ŻYTOMIERSKIEGO ZJAZDU SĘDZIÓW POKOJU)

W artykule wyjaśniono wpływ czynnika narodowego na kształtowanie się składu kadrowego sędziów pokoju na Wołyniu. Stwierdzono, że rząd rosyjski w sprawie rekrutacji kadrów na objęcie stanowisk w zakładach pokojowych, jako jedno z najważniejszych kryteriów rozpatrywał pochodzenie etniczne, które występowało gwarancją prawomyślności oraz lojalności władz carskich. Udowodniono, że Polacy i Żydzi w okresie 1871 – 1919 doznawali szeregów ograniczeń wobec ich służby w sądach Wołynia, wtedy jak Rosjanom i Ukraińcom gubernii lewobrzeżnych wręcz przeciwnie nadawano znaczne ulgi.

Słowa kluczowe: reforma sądownictwa 1864 r., sąd pokoju, skład kadrowy, Polacy, Wołyń, pochodzenie etniczne.